

PRO PHILOSOPHIA ÉVKÖNYV

2010

Támogatók:
Exclusive Tours
Flaxcom
Miskolci Egyetem, BTK, Filozófiai Intézet
Pannon Egyetem
Stiebel-Eltron Kft.
Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal

Szerkesztők:
Garaczi Imre
Kalmár Zoltán

E számunk vendégszerkesztője:
Veres Ildikó

Szerkesztőség
Pannon Egyetem
Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézet
8200 Veszprém, Egyetem u. 10.
E-mail: garaczi@almos.uni-pannon.hu

Felelős kiadó:
Garaczi Imre

Címlap
Csalagovits István jr.

A címlap J. G. Becker: Immanuel Kant portréja (1775)
felhasználásával készült

Műszaki szerkesztés:
Klesitz Róbert

ISSN 2060-100X

Nyomdai munkák:
Viza Kft. Veszprém, Hajlat u. 31.
E-mail: info@vizastudio.hu
www.vizastudio.hu

PRO PHILOSOPHIA ÉVKÖNYV 2010

Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány

Lengyel Zsuzsanna

Transzcendencia és temporalitás Kapcsolódási pontok Szilasi és Heidegger gondolkodásában¹

Szilasi Vilmost, aki a hazai fenomenológiai gondolkodás egyik legjelentősebb képviselője a 20. század első felében, két alapkérdés foglalkoztatta: a transzcendentálfilozófia problémájának elmélyítése, valamint a filozófia és a tudományok egymáshoz való viszonyának megvilágítása. E két, látszólag különálló kérdés Szilasinál egy lényegi ponton azonban eggyé válik. *A tudomány mint filozófia* című 1945-ös programatikusan írt művében arra mutat rá, hogy a filozófiai hagyomány a transzcendentalitás és aprioritás problémájának feltárása ellenére a transzcendencia lehetőségét erősen leszűkítette, ezért éppen „annak belátása sürgeti a filozófia és tudomány közötti viszony problémájának (...) újbóli felvetését, hogy szükség van a transzcendentális problematika kibővítésére”.² E probléma kibővítésében Szilasi nagy jelentőséget tulajdonít a történeti látásmódnak, mert szerinte a transzcendencia *temporális struktúrájának* heideggeri megvilágítása először ad alapot arra, hogy a transzcendentális viszony egészét tisztázzuk.³ Ezzel ahhoz a Heidegger (és Scheler) nevéhez köthető fenomenológiai törekvéshez kapcsolódik, mely képes volt hidat építeni a transzcendentális és empirikus között.

Az aprioritás kérdése felől témaválasztásomat azzal indokolnám, hogy a transzcendenciát mind Heidegger, mind Szilasi úgy értelmezi, mint ami túl van az aprioritás és időbeliség hagyományos szembeállításán. Tézisszerű felvetésem szerint mindketten arra mutatnak rá, hogy a transzcendentalitás vagy aprioritás problémája lényegi összefüggésben áll az idővel. Transzcendencia és temporalitás viszonyának kérdésére sok irányból lehet választ adni, jelen összefüggésben e problémát Szilasi fenomenológiai nézőpontjából szeretném megvilágítani, Heideggerről csak Szilasi közvetítésével fogok szólni. Tanulmányom célja elsősorban tehát nem Szilasi és Heidegger párhuzamos olvasása, bár ez is termékeny megközelítés volna.

Kiindulásként a jelzett összefüggés mentén először Szilasihoz a heideggeri fenomenológiáról alkotott képét igyekszem összefoglalni (1.). Ezt követően azt próbálom bemutatni, hogy Szilasi filozófiája milyen formában jelenhette e heideggeri fenomenológia befogadását, recepcióját, tehát milyen lényegi párhuzamok és egyezések állnak fenn Heidegger és Szilasi gondolkodása között (2.). Befejezésként azonban annak is meg kell mutatkoznia, hogy Szilasi esetében e párhuzamok egy saját filozófia értelmezési keretbe illeszkednek, tehát Szilasi részéről nem pusztán a fenomenológia átvételéről volt szó, hanem arról, hogy saját filozófiai koncepcióját Heideggerrel folytatott dialógusban alakította ki. Ez pedig olyan alkotó adaptációt eredményezett, mellyel Szilasi akár gazdagíthatja a fenomenológiát (3.).

¹ * Jelen dolgozat *Az a priori rejtjelei a magyar filozófia történetében* című konferencián elhangzott előadás bővített változata. A tanulmány elkészültéért a bécsi Collegium Hungaricumnak mondok köszönetet, mely lehetővé tette, hogy az Universität Wien filozófiai intézetében folytassak a témával kapcsolatos kutatásokat. Ezenkívül hálás vagyok Fehér M. István professzor úrnak az előadásomhoz fűzött megjegyzéseiért. Az esetleges hibák és pontatlanságok természetesen engem terhelnek.

² Szilasi 1945, 100.o.

³ Uo. 100.sk.o.

E kapcsolódási pontok elemzése hozzájárul a hazai filozófia fenomenológiai kezdeteinek megvilágításához, másfelől a heideggeri gondolatvilág szempontjából is további adalékokkal szolgálhat a kutatások számára.

1. Szilasi Heidegger-interpretációja

A fenomenológia magyarországi megjelenése a 20. század első felében Zalai Béla és Enyvári Jenő mellett mindenekelőtt Szilasi nevéhez köthető, bár más gondolkodókat is értek jelentős fenomenológiai hatások (például Lukács Györgyöt, Pauler Ákost, Mannheim Károlyt, Schütz Antalt és Sik Sándort). Míg a hazai Husserl-recepció, melynek középpontjában a *Logikai vizsgálódások* szövege állt, viszonylag széles körű volt e gondolkodók körében, addig a Heideggerrel kapcsolatos filozófiai reflexiók, értelmezési kísérletek meglehetősen szűrványosak maradtak.⁴ Heidegger szűrványos hatása is elsősorban a *Lét és idő* alapján értelmezhető, mivel csak néhány gondolkodó számára voltak más szövegek is ismertek (pl.: a „Mi a metafizika”, a „Kant és a metafizika problémája”, valamint „Az alap lényegéről” című írások). A hazai filozófiai gondolkodás ennek ellenére már ekkor is bonyolult viszonyban állt a heideggeri gondolkodással. Heidegger kérdésfeltevéseire vonatkozó reflexióval elsőként Lukács György és Pauler Ákos írásaiban találkozhatunk, Heideggerrel szemben megfogalmazott bírálatok, polémikus hivatkozások formájában, továbbá említésre méltók Tavasz Sándor és Hamvas Béla reflexiói is, melyek a heideggeri gondolkodást egzisztencializmusként értelmezték. Szilasi azonban azzal tűnik ki e megközelítések közül, hogy rajta kívül nem nagyon volt olyan gondolkodó, aki közvetlenül a fenomenológia elkötelezettje lett volna.

A fiatal Szilasi írásai az 1910-es években még nem kapcsolódnak közvetlenül későbbi fenomenológiai törekvéseihez, e korai dolgozataiban inkább Platón-kutatónak mutatkozik, aki Lukács művészetfilozófiai és Zalai rendszerelméleti munkáiból nyer ösztönzést. Gondolkodásában a fenomenológia csak annyiban van jelen, hogy *A tudati rendszerezés elméletéről* című tanulmányában, melyet barátja, Zalai Béla emlékének szentelt, már Meinong tárgylelméletével (Gegestandstheorie) is foglalkozik, melynek pszichológia-ellenessége hozzájárult a husserli fenomenológia megszületéséhez.⁵

E magyarországi pályakezdetnél nagyobb jelentőségűek a későbbi, német nyelven írt tanulmányok, amelyek a husserli és heideggeri fenomenológia korszakos eredményeivel folytatnak párbeszédet. Szilasi legjelentősebb alkotói korszaka arra az időszakra tehető, amikor a 1940-es évek közepétől (1961-ig) Husserl és Heidegger katedrájának örököseként a freiburgi egyetem filozófia tanszékén tanít.⁶ Heidegger-interpretációja e késői művek alapján rekonstruálható. E szövegek révén közelebb kerülhetünk annak megválaszolásához, hogy Szilasi értelmezésének volt-e valamilyen megtermékenyítő hatása a Heidegger-recepcióra.

⁴ Heideggernek ismertebb volt a hazai irodalmi életre gyakorolt hatása, például József Attilának és Németh Lászlónak a heideggeri gondolatokkal való találkozása, valamint Babits Mihállyal való személyes ismeretsége. A Nyugat c. folyóirat Nietzsche, Bergson, Freud és Husserl mellett a heideggeri gondolatokat is az elsők között értelmezte magyar nyelven.

⁵ Lásd: Szilasi 1919. A fiatal Szilasi magyarországi működését Lee Condon (1980, 29-51.o.), Bacsó Béla (1981, 403-409.o.) és Somos Róbert (1993, 655-659.o.) tanulmánya részletesen tárgyalja.

⁶ Szilasi 1918/19-ben még Budapesten filozófia professzor, 1919 után azonban elhagyva Magyarországot a Husserl által alapított freiburgi Filozófiai Intézetben lett tanítvány és munkatárs, a 40-es években a hazatérést fontolgatja. Hazatérési kísérletéről lásd: Fehér M. 1985, 272-313.o., Uő. 1991, 380-408.o., valamint Babits-Szilasi 1980.

Ez az értelmezés milyen értelemben árnyalhatja a heideggeri fenomenológiáról megformálódott képet?

Bár kezdetben egyik, 1922-es Babitshoz írt levelében Heideggert a legjobb barátjának nevezte, s 1927-ben a *Lét és idő* megjelenéséről is hasonlóképpen számol be,⁷ későbbi filozófiai írásaiban mégis inkább szerzőként és filozófusként beszélt róla, akárcsak Kantról vagy Schellingről. Ehhez alighanem az a tény is hozzájárult, hogy a 40-es években Szilasi már csaknem 15 éve alig hallott valamit Heidegger munkáiról. Az 1927-es *Sein und Zeit* után Heidegger Kant-könyvét és *Az alap lényegéről* szóló írását még olvasta, azonban az ezt követő években, írja egy helyen, a lét és idő problematikájának további kivitelezéséhez már nem volt hozzáférése, a sejtéseire kellett hagyatkoznia.⁸

Szilasi interpretációs módszerét alapvetően az jellemzi, hogy a fenomenológiát jelzések szerint mindig összekapcsolja a filozófiai tradícióval és a tudomány tárgyi kutatásával. A fenomenológia kérdéseit megpróbálja minél szélesebb konkrét anyagon is megragadni, és összefüggésükben megvizsgálni,⁹ ezért interpretációjának fő motívuma az egymásból való átmenetek bemutatása, úgyszólván „a filozófiák határpontja”.¹⁰ A heideggeri fenomenológia sem elszigetelten, hanem a kanti és husserli gondolatvilággal ütköztetve, egyfajta kontraszt-hatás révén jelenik meg.

Míg azonban Husserlről terjedelmes anyagot találunk, addig Heideggerről nem születik egyetlen önálló monográfia vagy tanulmány sem, mivel Szilasi érdeklődése alapvetően nem Heideggerre mint szerzőre irányul, hanem egy adott problémára, amelynek Heidegger is nagy jelentőséget tulajdonított.¹¹ Bár Szilasi valószínűleg ismerte, mégsem volt rá nagy hatással a fiatal Heidegger húszas években kidolgozott fakticitás hermeneutikája, amelynek középpontjában a tényleges élettapasztalat és az egzisztencia-kérdés állt, ennél sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonított a heideggeri gondolkodás ontológiai kérdésfeltevésének, melynek tétje Kant és Husserl olvasata mentén a transzcendencia-probléma megoldása volt. A döntő fogalom Szilasi szerint a fenomenológiában a transzcendentalitás fogalma. Szilasi ezért különösen a *tapasztalás* kérdésének fenomenológiai értelmezése foglalkoztatta, amely szerint az emberi tudat kétféle tapasztalati lehetőséggel rendelkezik. Az egyik a *naiv-természetes tapasztalat*, amely a tárgyi létezőkre vonatkozik, a másik a *transzcendentális tapasztalat*, melyet Szilasi egy új ta-

7 Babits-Szilasi 1980, 59.o., 113.o.

8 Szilasi 1946, 262.o., vö. 9.o., Lásd még Szilasi 1969, 79.o. („Erfahrung und Erkenntnis”) , Babits-Szilasi 1980, 127.o.

9 Babits-Szilasi 1980, 69.sk.o.

10 Bacsó Béla kifejezését használom. Lásd: Bacsó 1981/3. 403.o.

11 Szilasi több kisebb tanulmányban is foglalkozott Husserl tanainak összefoglaló ismertetésével. Első Husserl-cikke a Nyugat 1930-as évfolyamában jelenik meg Babits kérésére. A *szellem ereje és erőtlensége (Macht und Ohnmacht der Geistes)* című későbbi kötet már azzal foglalkozik, hogyan függ össze Platón és Arisztotelész gondolkodása Husserl és Heidegger fenomenológiai látásmódjával. 1959-ben jelent meg Szilasi legjelentősebb és legátfogóbb Husserl-interpretációja, az *Einführung in die Phänomenologie Edmund Husserls* című kötet. Ugyanebben az évben Szilasi előadást is tart *Husserl műve és hatása (Werk und Wirkung Husserls)* címen a filozófus 100. születésnapjának évfordulójára, először július 10.-én a frankfurti egyetemen, majd december 11.-én a zürichi egyetemen. Az ünnepi beszéd azonban már nem csupán Szilasi Husserl-kötetének rövid kivonata, hanem annak továbbgondolása is, melynek végső verziója 1961-ben a *Philosophie und Naturwissenschaft* című gyűjteményes kötetben jelenik meg. Ezenkívül nem lényegtelen, hogy Szilasi nevéhez kapcsolódik A *filozófia mint szigorú tudomány* legelső, 1965-ös kiadása, valamint a kötethez írt részletes tartalmi elemzés és utószó is, mivel e kötet sokáig az egyik legelérhetőbb Husserl-kiadás volt, és ennek megfelelően sokan hivatkoztak

tapasztalati terület felfedezéseként jellemez, és legtöbbször a tapasztalat tapasztalatának nevez. Magát a filozófiát is tapasztalati tudománynak tekinti, de nem a pozitívizmus vagy a pragmatizmus értelmében, hanem egy különleges értelemben, mivel a filozófia nemcsak a tényeket állítja maga elé, hanem a tapasztalás apriori lehetőségfeltételeinek megállapítására, más szóval a tapasztalás mikéntjére irányul. Ő maga a tapasztalat lehetőségeinek tapasztalata.¹² Szilasi azt emeli ki, hogy e kétféle tapasztalásmódot, amely között megszakítatlan ide-oda mozgás van, egy meghatározott módon a tudomány is használja, de a transzcendencia megnevezése egyedül a filozófia problémakörébe tartozik. Szilasi tehát azért veszi szemügyre újra és újra a múlt és jelen nagy filozófusait, hogy a transzcendencia belső történéseit láthatóvá tegye. Vizsgálódásainak vezető szempontját az a kérdés alkotja, hogy „mi módon lehet a filozófia az ittlét segítségére abban, hogy transzcendentális tehetségét hasznosítsa ...”¹³

E probléma Szilasi szerint ma sem kevésbé aktuális, mint korábban, mivel „kutatása soha nem ér véget, soha nem adhat teljes bizonyosságot...”¹⁴ Az ittlét transzcendentális erejének (Macht) minden bővítése az erőtlenségét (Ohnmacht) is megszüldíti. A transzcendencia tárgyi gazdagságát már a görög filozófia is feltárta, lényegének kutatását azonban Kant, Husserl és Heidegger tették a filozófia megkerülhetetlen feladatává.

Szilasi Heidegger Kant-interpretációjához kapcsolódva, úgy véli, hogy a kanti sematizmus-tan csupán a transzcendencia szubjektív lehetőségfeltételeit dolgozza ki, így az ittlét transzcendenciáját a megismerésre korlátozza, az ontológiát visszakényszeríti a tradíció értelemtanába.¹⁵ Husserl azáltal lép túl Kanton, hogy fenomenológiája tulajdonképpen már a transzcendentális tudat ontológiája.¹⁶ Bár Szilasi számára meghatározó a tapasztalat konsztitúciójának husserli ábrázolása, mivel ezzel szerinte Husserl minden jövő számára a tudományok szigorú alapvetését teljesítette, a husserli fenomenológia összefoglaló ismertetése alapvetően a heideggeri gondolatvilágon átszűrve történik, amely felől „az ittlét transzcendenciája az értelemadással nem jellemezhető kimerítően”.¹⁷

Szilasi szerint Heidegger volt az első, aki az ontológiai differencia, közelebbről a temporalitás problematika kidolgozásán keresztül az objektív transzcendencia feltételeinek vizsgálatát is elkezdte.¹⁸ E tekintetben nem lényegtelen, hogy Szilasi már akkor nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy Heidegger a *Lét és idő* végén még egy fejezetet tervezett a „lét temporalitásáról” írni, amikor ez a kérdés a kutatás számára még észrevétlen maradt.¹⁹ Bár Szilasi szerint a transzcendencia temporális struktúrájának heideggeri megvilágítása adott először alapot arra, hogy a transzcendentális viszony egészét tisztázzuk,²⁰ a *Lét és idő* a benne rejlő produktív kétértelműséget végül mégsem haladta meg. Már nem került sor az emberi létlehetőségek objektív

12 Vö. Babits-Szilasi 1980, 186.o. „Az írástudók árulása (Levél Babits Mihályhoz)” *Nyugat*, 1929/1.

13 Szilasi 1946, 265.o.

14 Szilasi 1946, 252.o.

15 Szilasi: „Über das Einbildungsvermögen” 58-75.o., in: *Phantasie und Erkenntnis*, 1969, 71.o.

16 Szilasi 1959, 12.o.

17 Szilasi 1945, 100.o.

18 „Heidegger »Lét és idő«-je az ittlét legelső kutatása az objektív transzcendencia vonatkozásában”. Szilasi 1946, 261.o.

19 Vö. Szalai-Uslar 2007.

20 Szilasi 1945, 99-101.o.

megvilágítására, hanem az ittlét egzisztens eltökéltsége révén Heidegger egyedül a létlehetőségek szubjektív megvilágítását éri el. Még a temporalitás analízise sem tette láthatóvá azt az egységet, amelyben szubjektivitás és objektivitás a lét történéseiben egyformán eltűnik. Az egzisztenciális analitika Heidegger számára nem volt elegendő ahhoz, hogy az ittlétet kiszabadítsa az elszigeteltségből, noha a transzcendentális szubjektivitásra való korlátozottságot már megszüntette. Az egységre vonatkozó kérdés tisztázatlan maradt, mivel az ittlét végessége minden külsőt megelőzően bekövetkezik. Ha az ittlét a létről beszél, akkor az időt érti meg, amely ő maga. Szilasi Heidegger-kritikáját úgy összegezhetjük, hogy az objektív transzcendencia tisztázása jelentené a szükséges lépést a léttranszcendencia végső tisztázásához, de ehhez még nem létezik ontológia.²¹ Ez az interpretáció ma már nem hat az újdonság erejével, de az 50-es években a legeredetibb interpretációk egyike lehetett, mely a tanítványokra is ösztönzőleg hatott. Szilasi Heideggerhez kapcsolódó eredeti gondolatmenete például nagy hatással volt Detlev von Uslar filozófiájára, és Werner Marx Heidegger-interpretációjára.²²

2. A heideggeri fenomenológia hatása Szilasira: transzcendencia és történetiség

Most arra térek ki röviden, hogy Szilasi fenomenológiája mely pontokon halad együtt Heidegger gondolataival. Mint említettem, Szilasi szerint a filozófia egészen Kantig egyoldalúan a megértés transzcendenciájára irányult, ezért „transzcendentális logikaként” értéte önmagát.²³ Ezzel szemben Husserl és Heidegger legfőbb érdeként azt emeli ki, hogy a fenomenológiát „transzcendentális ontológiaként” dolgozták ki.²⁴ Ebben a perspektívában a transzcendencia már nem egy megismerésből fakadó ismeret, hanem egy mozgásban lévő, formálódó lét-történet. Ez az oka annak, hogy a transzcendentalitás kérdésében Heideggerhez kapcsolódva Szilasi is nagy jelentőséget tulajdonított a történeti szemléletmódnak. A tudományfilozófia fogalmaira lefordítva ez azt jelenti, hogy Szilasi már nem követi a tudomány pozitivistá felfogását, hanem egy új tudományfilozófiai megközelítés irányába indul el, amely a tudományos eredmények elemzése helyett a tudomány tényleges-történeti működésének vizsgálatára helyezi a hangsúlyt. A tudományos tevékenység azon kérdéseit helyezi előtérbe, amelyeket a pozitivisták megválaszolatlanul hagytak. Nem a kész elméletek és tények érdeklik, hanem a tudományos kutatás és felfedezés, amely révén a tudomány képes eljutni magához az adothoz.²⁵ Nem lényegtelen, hogy Uslar szerint, Szilasi könyvet tervezett megjelentetni a *Lét és idő*-ről Heidegger hetvenedik születésnapjára, mely épp az idősíkok szempontjából foglalta volna össze Heidegger főművét. Bár a kötet nem készült el, a tervezett mű nagy része megtalálható Szilasi hagyatékában, kiadatlanul. E kézirat magvát Uslar és Werner Marx szerint Szilasinak már azok az egyetemi előadásai is magukban foglalták, amelyeket az 1958-as nyári szemeszterben tartott Heideggerről. Ezek ismeretében bizonyára többet tudnánk Szilasi időfenomenológiájáról.²⁶ Annyi azonban a kiadott művekből is kiderül, hogy az „ittlét tapasztalható ideje (die

erfahrbare Zeit des Daseins)” Szilasi számára a kairoszt, az emberi élet megélt idejét jelenti.²⁷ Ezzel szemben a kronosz fogalma nem a tapasztalható időhöz, az idő realitáshoz tartozik, hanem a tudományos tapasztalat transzcendentális fogalmainak egyike, amely az aprioritás szintjét érinti, tehát előzetes horizontot biztosít a tapasztalat számára.²⁸

Az időfogalmakkal Szilasi arra mutat rá, hogy a transzcendentalitás nem ismeretelméleti, hanem ontológiai meghatározás, ezért fontos idői, történeti aspektusa van: „kibontakozásán keresztül – írja – nem mást tapasztalunk mint transzcendentális létünk történetét, (...)vagy általánosságban szólva a lét történetét.”²⁹ Míg e transzcendencia való növekvő emberi készséget fakticitásunk közepette Szilasi az „intimitás” fogalmával fejezi ki, ellentétéként az ittlét létének „elszigeteltségét” nevezi meg. „Ez az intimitás a benünket transzcendentálisan összekötő, közös realitás”, írja Szilasi.³⁰ Tehát nem a tényekre vonatkozik, hanem a tapasztalati horizontok egymásba játszásának sematikus módjait, az ún. transzcendentális sematizmust érinti.³¹ Ez teszi lehetővé az ittlét léte és a mindenség léte közötti párbeszédet, miként a másokkal való együttlétet is. Az intimitás Szilasnál körvonalazódó fogalmának lényege, hogy a transzcendencia aspektusai ez alapján nyírik el az *egységüket*, ahol a szubjektum-objektum megkülönböztetés lényegtelennek válik, mivel az intimitás megnyitja azt a léterületet, amely ezt lehetővé teszi. Amit ezek után Szilasi „szubjektív transzcendenciának” nevez, az nem szubjektivizmust jelent, hanem azt a lenni-tudást nevezi meg, amely a létlehetőségeinket kialakítja.³² Azt fejezi ki, hogy a transzcendentális tapasztalat velünk történik, és olyan ontológiai történés, melynek lényege, hogy nem készül el egyszerre, hanem szukcesszív módon képződik. A transzcendencia csak a növekvő készségben tárja fel azt a területet, amelyen belül hatni képes, „soha nem vég-érvényes, (...) hanem (...) a maga lezáratlan jövőiségében (in ihrer unabgeschossenen Künftigkeit) jelenlévő”.³³ Még a stabil tapasztalati horizontok között is mozgásban van, egy önmagát állandóan változtató, keletkező valóság, végtelenül bővülő megértéshorizont, amely csak a transzcendentális – a lét lehetőségét érintő – képességeink gyakorlásában az, ami. Szilasi arra mutat rá, hogy ebben az értelemben „a filozófia a határokon jár s minden határról új határok válnak megközelíthetővé.”³⁴ A transzcendentális történésnek ez a *végtelensége* paradox módon azonban azt jelenti, hogy a transzcendencia mint öntülpépés nem a végtelenhez történik, hanem a végekhez, a határokhöz. A transzcendentális filozófia lényege a határok felfedezése, a túllépés a határokhöz, a saját élet lehetőségeinek határaihoz.³⁵

27 „elérkezett (gekommenen Zeit)” vagy „alkalmas idő (geeignete Zeit)” Szilasi 1961, 17.o.

28 Lásd: Szilasi 1961, 19.o.

29 Szilasi: „Erfahrung und Fundamentalontologie” 31-42.o. in: *Phantasie und Erkenntnis*, 1969, 36.sk.o.

30 Szilasi 1961, 48.o.

31 Szilasi 1961, 37.o.

32 Lásd: Szilasi 1945, 12.o.

33 Szilasi 1961, 13.o.

34 Babits-Szilasi 1980, 206.o., „Edmund Husserl 4.” *Nyugat* 1930/7.

35 „A filozófia mint transzcendentális tudomány – írja Szilasi – a határok felfedezését, ahonnan (...) visszatér, radikálisan vállalja. E határok felfedezése (...) adja egyáltalában a metafizika lehetőségét.” Babits-Szilasi 1980, 201.sk.o., „Edmund Husserl 2.” *Nyugat* 1930/7.

21 Vö. Szilasi 1946, 264.o.

22 Lásd: Szilasi-Uslar 2007, Höfling 1960, 185-200.o.

23 Szilasi 1945, 16.o.

24 Szilasi 1959, 12.o.

25 Vö. Kiesel 1977, 162-181.o., Uö., 1971, 195-221.o.

26 Lásd: Szilasi-Uslar 2007, továbbá: Marx Werner: „Heidegger und die Metaphysik” in: Höfling 1960, 185.o.

Szilasi átveszi Heideggertől azt a gondolatot, hogy a transzcendencia nem az örökkévalóság, hanem véges időbeliségünk megértéséhez vezet el. Nem arra irányul, hogy kilépjünk az időből és a végeességből. Sokkal inkább úgy áll a dolog, írja egy helyen, hogy „ez az élet, melynek szövete az idő, egyszervoltságának konkrétságában semmi kiutat nem enged meg, hogy az örökkévalósághoz folyamodjunk. (...) A végtelenség privatívum, épp úgy mint az időtlenség. Nem a javát mutatják valaminek, hanem a hiányát.” Heideggerhez hasonlóan Szilasi is kifejezetten utal arra, hogy a transzcendenciában az eredendő idő végeessége tárul fel, amely a halál problémájával függ össze. Mint írja: mi emberek végesek vagyunk, életünk szerkezete az idő szerkezete, sőt „mi magunk vagyunk az idő (...) ezért vagyunk kényszerítve a *végére járni* magunknak”.³⁶ Szilasi fejtegetésében ez összefügg azzal, hogy a transzcendentális horizontra való kivetülés nem magától történik, hanem mintegy kívülről kényszeríti rá magát az ittlétre. Transzcendentális aktivitásunk előzetesen fel lesz hívva arra, hogy megértését új fogalmakkal definiálja és új horizontot alkosson, „éppenséggel az ilyen krízisekben mutatkozik meg a transzcendencia formálódó ereje”.³⁷ Szilasi ezzel alapvetően a *Lét és idő* egzisztenciális analitikájának optikáját juttatja érvényre, amely szerint nem a végtelenség felől ragadjuk meg a végeességet, hanem saját végeességünk felől mutatkozik meg a végtelenre való mindenkorai vonatkozás. A végtelen így legfeljebb csak *ex negativo* válik hozzáférhetővé, sohasem válik a maga teljességében jelenvalóvá és tárgyilag megragadhatóvá, hanem mindig csak egy elvileg lezáratlan történet értelmében válik megtapasztalhatóvá. „Az időbeliség dimenziójában érvényre jutó vég-telenség nem a metafizikailag tételezett végtelen. Miként Heidegger, úgy Szilasi is arra mutat rá, hogy a végtelenség-metafizika nézőpontjával szemben létezik egy másik út, méghozzá a végeességet és az időbeliséget az emberi létezés vonatkozásában produktív alapmeghatározottságként elismerő hermeneutikai fenomenológia megközelítése.

A transzcendentálfilozófia Szilasi szerint azért sem juthat feladatának a végére, mert az imént leírt „szubjektív transzcendenciához” hozzátartozik a „realitás objektív transzcendenciájának”,³⁸ – vagy Szilasi másik kifejezésével élve – az „apriori realizmusnak” a megvilágítása is.³⁹ Úgy is fogalmazhatunk, hogy a transzcendentális aprioritás „témája nem egyedül a transzcendentális szubjektivitás a geometrizálás eszmélével”,⁴⁰ hanem az objektív transzcendencia a valóság leleplezése felé fordul, hogy a megismerési aktusainktól független léttel való találkozást elősegítse. Abban a mozzanatban igazolódik be, amelyben a realitás a szemünk elé tárul, vagyis a filozófus visszatér a jelenségekhez a határokról. Ez a követelmény a tudományokkal kapcsolódik össze.⁴¹ Szilasi e tekintetben figyel fel arra, hogy a *Lét és idő* 3. nem publikált részében a transzcendencia egészének tárgyalása magában foglalta volna a világban-való-léthez való transzcendentálisan megvilágított visszatérést is.⁴² A filozófia és

tudomány viszonya azáltal válik hangsúlyossá, hogy Szilasi a *Lét és idő* nek ezt a vonatkozását, a világban-való-léthez való visszatérést, megpróbálja saját filozófiája keretében kibontani. A „Rückkehr” heideggeri gondolata úgyszólván Szilasi fenomenológiájának közegében talál önmagára, egyúttal ez az értelmezés már túlmutat Heideggeren.

3. Kísérlet a fenomenológia transzformációjára – a tudomány és a filozófia viszonya

Ezen a ponton Heidegger a fenomenológia határait látja, ezért a transzcendencia iránuló törekvései a létnek a tapasztalat előli visszahúzóódását teszik tapasztalattá, a francia fenomenológia néhány alakja pedig Heidegger hatására úgynevezett „teológiai fordulatot” hajtott végre, hogy túllépjen a közvetlenül megjelenő szféráján, s kidolgozza a meg nem jelenő fenomenológiáját. Szilasi azonban megpróbálja tovább vinni azt, amit Heideggernél a *Rückwendung*-problematikájának produktív momentumaként belátott. Pontosan e heideggeri gondolat révén gondolja el a fenomenológia transzformációját, amely előrevetíti és lehetővé teszi a tudomány mint pozitív létforma fogalmát. Amikor a tudományok filozófiai jellegének felmutatására törekszik, arra kérdez rá, hogy „miként hat tudósként ittlétünkben a transzcendencia”.⁴³ E kérdés tárgyalása jelenti számára a fenomenológiai filozófia folytatását. Szilasi műveinek kritikai vonala tehát a tudomány megközelítésében rejlik. Azt gondolja el, hogy a fenomenológia eszméje mennyiben jelenthet fordulatot a világi tudományokban, és hogyan gondolható el ez a fordulat. A filozófia e megközelítésben annak feltárására irányul, hogy emberi létünk a közvetlen adottságot mindenkor meghaladja, transzcendálja, és e szerkezetben „a filozófia apriori szemlélésmódjában válik hozzáférhetővé”.⁴⁴ Transzcendentálisan-apriori megismerni Szilasi számára annyi, mint a realitáson túl, vagy azt megelőzve, a pusztán lehetőségéből megismerni valamit. A filozófia azonban a tudományok alakjában teljesül be, mivel a tudomány e túllépésből visszatérve először definiálja a létezőt. Szilasi ezért úgy fogalmaz, hogy a tudomány sem adja fel az alapot, ellenkezőleg, „egyre nyomatékosabban konkretizálja a reális milétének (...) alapszerűségét, és szemlélhetővé teszi a megnevezhetlent”,⁴⁵ „a tapasztalati gazdagságot hozzáférhetővé teszi a filozófiai kutatás számára”.⁴⁶ A fizika, biológia és pszichológia feladata is az, hogy a transzcendentális-apriori és a reális tapasztalatot úgyszólván összekösse, a kétféle tapasztalásmód ötvözetét a jelenségekre való visszatérés révén együtt működtesse.

A tudományok belátásainak Szilasi szerint azért kell a filozófiával együtt érvényesülnie, mert a filozófiának és a tudománynak nincsenek külön kérdései, csak különböző teoretikus mélységű kérdései. Nem a feladatuk, hanem a problémadatuk különbözik.⁴⁷ A filozófia nem képes a transzcendentális tárgyjelleg sokféleségének kutatását egyedül és csak önmaga révén teljesíteni. Ha a filozófia a tudománytól elszigetelődik, akkor spekulatív világszemlélethez vezet, amelyben félreértetté válik a világszemlélet lényege. A filozófia csak a tudomány révén marad kapcsolatban a tapasztalással mint fenomenális mezővel.⁴⁸ Másfelől, „maguk a

36 Babits-Szilasi 1980, 184.sk.o., „Az írástudók árulása” *Nyugat* 1929/1., vö. Martin Heidegger: *Sein und Zeit*, Niemeyer, Tübingen, 1993, 330.o., 424.o.

37 Szilasi 1945, 38.o., vö. 29.sk.o.

38 Szilasi 1945, 50.sk.o.

39 Szilasi 1961, 26.sk.o.

40 Szilasi 1945, 38.o.

41 Babits-Szilasi 1980, 201.o. „Edmund Husserl 2.” *Nyugat* 1930/7.

42 Szilasi 1945, 100.o. Vö. Szilasi 1961, 37.o.; Marin Heidegger: *Sein und Zeit*, Niemeyer, Tübingen, 1993, 5. §, 8.§.

43 Szilasi 1945, 12.o.

44 Babits-Szilasi 1980, 202.o.; Szilasi 1930/7.

45 Szilasi 1945, 49.o.

46 Szilasi 1969, 56.o.

47 Lásd: Szilasi 1961, 8.o.

48 Vö. Szilasi 1945, 32.o.

tudományok nem rendelkeznek a transzcendálás képességével”.⁴⁹ A tudományt a problémái mindig új rejtély elé állítják, amely áttörést követelne, de tematikus területének határait ő maga nem képes átlépni. Saját megértéshorizontját nem képes egyedül kivetni. A kivetülés kívülről a tudomány megrendülésében történik, amely egyúttal a tudomány krízisét jelenti. Mivel a létezőről való minden tudományos tudás már a transzcendenciából való visszatérésből ered, ezért a „*a tudomány elhatárolása a filozofálásban mint transzcendálásban törté-
nik*”.⁵⁰ A határt a filozófia adja a tudományok számára, amelyet csak a tudományok képesek beteljesíteni, valóra váltani. A határ azonban mindkettő számára valami pozitívum, mivel benne ismerik ki magukat: a filozófia mint a határok iránti tudatosság, a tudomány mint a tudás határainak birtokbavétele. Szilasi reményei szerint ezért a filozófia és a tudomány leginkább a határokon egyesül, ahol együttesen alkotják transzcendencia legmagasabb lehetőségét.

4. Konklúzió

Szilasi e sajátos elképzelése szerint a fenomenológiai és tudományelméleti kérdésfeltevés elválaszthatatlanná válik. Ezt az összefüggést zárasként így fogalmazhatnánk meg: Szilasi fenomenológiájában a transzcendencia nem *intuitio mystica* eredménye, hanem lehetséges tapasztalatra vonatkozó ismeretként kell adódnia, tehát transzcendentális ismereteink szemléleti betöltődésének leírásaként, igazolási folyamataként. Szilasi szerint a transzcendencia egészét csak akkor tárhatjuk fel, ha a transzcendentalitás vagy aprioritás problémáját a realitás fogalmába is átvezetjük és benne konkretizáljuk. Az általa kidolgozott transzcendentális vagy „apriori realizmus” a fenomenológiai filozófia tudományos gyakorlatba való visszafordulásának kérdését járja végig, mert a saját világ életvilági alakzatainak lehetséges típusait szerinte a szaktudományok írják le. Mindezek alapján egyetérthetünk Patrick Heelan azon gondolatával, hogy Szilasi Vilmos – Oscar Becker, Hermann Weyl és Kurt Gödel mellett – egyike volt Husserl és Heidegger korának azon nagy hatású alakjai között, akik lefektették a természettudomány erős hermeneutikai fenomenológiájának alapjait, de az 1970-es években ez az irányvonal háttérbe szorult.⁵¹ Fontos azonban látni, hogy Szilasi számára ezen az úton nemcsak a transzcendencia temporális struktúrájának heideggeri elemzése adott ösztönzést, hanem két másik törekvés is. Egyfelől a husserli fenomenológia, melyet a neokantianizmus és idealizmus ellenében „transzcendentális pozitívizmusként” értelmezett, másfelől Schelling azon törekvése, amelyben a fichtei tudományt a természetfilozófiával vélte kiegészíteni. E kérdések érdemi tárgyalása azonban már egy további tanulmány feladata volna.

49 Szilasi 1945, 94.o.

50 Szilasi 1945, 95.o.

51 Heelan 1989, 484.o.

Irodalom

- SZILASI Vilmos 1910. *Platon. A tartalom és a forma párhuzamossága dialógusaiban*, Franklin, Budapest.
- SZILASI Vilmos 1910. *A kritika elmélete* In: *Dolgozatok a modern filozófia köréből*. Alexander Bernát-Emlékkönyv, Franklin-Társulat, Budapest.
- SZILASI Vilmos 1919. *A tudati rendszerezés elméletéről* Franklin, Budapest.
- SZILASI Vilmos 1945. *Wissenschaft als Philosophie*. Europa Verlag, Zürich/New York.
- SZILASI Vilmos 1946. *Macht und Ohnmacht des Geistes* Francke, Bern/München.
- SZILASI Vilmos 1959. *Erführung in die Phänomenologie Edmund Husserls*. Niemeyer, Tübingen.
- SZILASI Vilmos 1961. *Philosophie und Naturwissenschaft*. Francke, Bern/München.
- SZILASI Vilmos 1969. *Phantasie und Erkenntnis*. Francke, Bern/München.
- Babits – Szilasi levelezés: *Dokumentumok* 1980. Petőfi Irodalmi Múzeum, NPI, Budapest. (hivatkozás: Babits-Szilasi)
- HÖFLING Helmut 1960. (Hrsg.) *Beiträge zur Philosophie und Wissenschaft, Wilhelm Szilasi zum 70. Geburtstag*, Francke, Bern.
- HEIDEGGER, Martin 1993. *Sein und Zeit*, Niemeyer, Tübingen (hivatkozás: SZ).
- KISIEL, Theodore 1977. „Heidegger and the New Images of Science” *Research in Phenomenology* 6 (1977), 162-181.o.
- KISIEL, Theodore 1971. „Zu einer Hermeneutik naturwissenschaftlicher Entdeckung” *Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie* 2 (1971), Heft 2, 195-221.o.
- FEHÉR M. István 1991. „Fakten und Apriori...” in: *Zur philosophischen Aktualität Heideggers*, (Hrsg. Dietrich Papenfuss, Otto Pöggeler) Klostermann, Frankfurt am Main, 380- 408.o.
- FEHÉR M. István 1985. „Egy katedra sorsa” *Magyar filozófiai Szemle*, 29, 1985/1-2, 272-313.o.
- HEELAN, Patrick A. 1989. Yes! There is a Hermeneutics of Natural Science: A Rejoinder to Markus. *Science in Context* 3 (2), 1989, 477-488.o.
- CONDON, Lee 1980. „Szilasi Vilmos és a magyar kultúra” ford. Nyíri Kristóf, *Filozófiai Figyelő*, 1980. 3-4., 29-51.o.
- BACSÓ Béla: „A filozófiai platonizmustól a transzcendentális fenomenológiáig (A tanító filozófus – Szilasi Vilmos emlékének) *Magyar Filozófiai Szemle*, 1981/3. 403-409.o.
- SOMOS Róbert „Szilasi Vilmos pályakezdése” *Jelenkor*, 36. 1993. 7-8. 655-659.o.
- SZALAI-USLAR 2007. „Egy értelmiségi köztársaság polgárai. Detlev von Uslarral a zürichi egyetem filozófiaprofesszorával Szalai Zoltán készített interjút” *Élet és irodalom*, 2007. 03. 09.

AZ A PRIORI REJTJELEI
A MAGYAR FILOZÓFIA TÖRTÉNETÉBEN

TARTALOM

Előszó – Illésné Kovács Mária.....	5
Fehér M. István: „Az aprioritás rejélye”.....	6
A priori és idő Heidegger gondolkodásában.....	6
Forrai Gábor: Matematika számok nélkül.....	30
Lengyel Zsuzsanna: Transzcendencia és temporalitás (Kapcsolódási pontok Szilasi és Heidegger gondolkodásában).....	48
Garaczi Imre: Az a priori értelmezése 19. századi magyar filozófiai szövegekben	58
Demeter Tamás: A világnézet mint a priori: A fiatal Lukács és Mannheim tudásszociológiájáról.....	67
Loboczky János: A művészet szférájának megalapozása, avagy az „esztétikai a priori” a fiatal Lukács és Sík Sándor művészetelméletében	76
Podlovics Éva: Az esztétikai élmény aprioritása Sík Sándornál	84
Mariska Zoltán: Tudományelmélet és személyiségelmélet a magyar kantianus filozófiában	93
Gáspár Csaba: Engedélyez-e a kereszténység „vallási a priori”-t?.....	110
Mészáros András: Az a priori értelmezése a XIX. századi evangélikus vallásfilozófiában.....	116
Veress Károly: Az a priori problémája Köteles Sámuel filozófiai rendszerében	122
Somos Róbert: Az a priori Pauler Ákos filozófiájában	132
Veres Ildikó: Az a priori értelmezésének problémái Zalai Béla és Brandenstein Béla rendszer-konceptiójában.....	142

